

Het hek op de grens tussen sta- en liggedeelte geeft dieren lager in rangorde ruimte om te vluchten

Voor oudere stieren en dieren die minder goed in een groep functioneren zijn de eenlingboxen gebouwd

De voergoot is hoger dan het stagedeelte om de ruwvoeropname te vergemakkelijken

De wachtlocatie Harfsen is gerenoveerd. Het gedrag van de stieren werd grondig onderzocht alvorens beslissingen op welzijnsgebied te nemen. Na een traject van bijna vier jaar lopen de wachtstieren van HG vanaf januari 2006 in een dikke laag stro.

huisvesting waarvoor in 2002 de eerste acties werden ondernomen. 'Om een goed welzijn voor de dieren te creëren heeft een student onder begeleiding van ASG een gedragsstudie uitgevoerd. Over koeien is namelijk wel veel bekend, maar stieren zijn toch heel anders.'

Met de opzet het natuurlijke gedrag zo veel mogelijk na te bootsen zijn verschillende studies op stal gedaan. Hoeveel ruimte heeft een stier bijvoorbeeld nodig om op te staan, of te gaan liggen? Hoe gedraagt een stier zich in een groep of juist alleen? Wat is een goed ligbed voor een stier? Wat zijn stierbestendi-

ge systemen? Standaard ligboxen bleken te klein en te kwetsbaar voor de krachtige stieren. Groepshokken boden onvoldoende ruimte voor de stieren om te vluchten. 'Stieren vertonen vanaf driejarige leeftijd echt machogedrag. Sommige willen een rol als leider, waardoor strijd ontstaat over de rang-

orde binnen een groep. Het plaatsen van hekken in het hok bleek voldoende vluchtmogelijkheden te bieden.'

Kopie van Svensk Avel

In 2003 besloot HG over te stappen op een stal met zachte ligbedden, in ligboxen, en rubber op de roosters. De plannen waren grotendeels rond, maar de herstructurering binnen HG zette een rem op de uitvoering. De verhuizing van zo'n 25 fokstieren en 200 wachtstieren naar Tsjechië geeft meer plek in de Nederlandse stallen. Met dit in het achterhoofd maakte HG opnieuw een ronde langs de verschillende Europese stierenstallen. De vrij nieuwe stallen waarin de Zweedse organisatie Svensk Avel zo'n 600 wachtstieren houdt sloten het meest aan bij de Nederlandse ideeën. Groepshokken met een dikke laag stro in het ligbed en een dichte betonvloer in het voorste gedeelte bij het voerhek. 'Het is gewoon fantastisch om de stieren in het stro te zien. Zeker wanneer nieuwe stroblokken in de stal geplaatst worden. De stieren halen de grote balen zelf uit elkaar, het lijkt wel een speeltuurtje', vertelt De Ruigh. 'In de groepshokken bewogen de Zweedse stieren veel vrijer en ze zagen er opvallend goed en gezond uit.'

Nadat de hoofden van de Nederlandse Kistallen een bezoek aan Svensk Avel hadden gebracht werd de knoop voor de grondige renovatie doorgemaakt. Met de Zweedse bouwtekeningen bij de hand kreeg de stal in Harfsen zijn definitieve vorm. 'We hebben alleen meer accent gelegd op de veiligheid van werknemers', licht De Ruigh toe. 'Dat heeft niet alleen met de stalinrichting te maken, maar ook met werkvoorschriften. Medewerkers moeten bijvoorbeeld altijd met z'n tweeën zijn om handelingen met een stier uit te voeren. Bepaalde contacten kun je niet voorkomen, er moet toch iemand met de stier aan het touw naar de dekstal. Werken met stieren blijft gevaarlijk, maar we willen het wel zo veilig mogelijk maken.'

Christel van Raay

Ruimte voor machogedrag

Wachtstal in Harfsen aangepast op welzijn voor dier en mens

Slechts 3000 rietjes van een proefstier invriezen in plaats van de gebruikelijke 30.000 en daarna een stier echt op wacht zetten. Een gewijzigd invriesbeleid van KI Gelderland resulteerde in nieuwbouwplannen voor een wachtstal van 180 plaatsen. Deze plannen ontvouwde toenmalig KI Gelderland-voorzitter Gerard Luttkholt tijdens de open dag in Harfsen in 1985.

Twintig jaar later, eind 2005, was er opnieuw een open dag in de Gelderse wachtstal. Ditmaal was de grondig gerenoveerde huisvesting aanleiding om de stal, zonder stieren, aan direct omwonenden te tonen.

De stieren kwamen op de eerste dinsdag van 2006 naar de aangepaste wachtstal met 130 plaatsen. Twintig procent van de huisvesting in Harfsen bestaat uit eenlingboxen, van 27,5 m² groot, voor oudere stieren en dieren die minder goed binnen een groep functioneren. Het overgrote deel van de stieren begint vanaf nu zijn wachtperiode in een royaal strohok (110 m²) met 12 leeftijdsgenoten.

Gedragsstudie op stieren

De stal in Harfsen stond als eerste op de lijst, maar ook de wacht- en opfoklocatie in Ambt Delden en de opfokstal in Giekerk staan op de nominatie gerenoveerd te worden. HG streeft op deze locaties naar een meer efficiënte huisvesting, naar dierwelzijn en veiligheid voor de medewerkers.

Lisette de Ruigh, manager van de afdeling productie bij HG, vertelt over de aangepaste

Met vijftien maanden komen de stieren in een groepshok met twaalf leeftijdsgenoten